

A kodifikáció hiánya és a büntetőjogi terminológia: bűncselekmények egy 1806-os rabtabellában¹

Gönczi Gergely

Az elemzés primer forrása egy 1806-ból származó rabtabella (1806. április 21., Szentes – Csongrádi egyesült uradalom). E negyedévenként készülő lajstrom az adott törvényhatóságban vagy pallosjogú uradalomban bűncselekmény gyanújával befogott személyek adatait (név, életkor, vallás, foglalkozás, származás) és az elkövetett bűncselekményt tartalmazza.² E nyilvántartás elvileg az adott úriszék aktuális fogvatartási statisztikájáról tájékoztatta a központi kormányzatot, azonban Csongrád vármegyében szabálytalan módon az adott ülőszakon elbírált ügyekről vették fel az adatokat.³

Jelen tanulmány fő célja a rabtabellában feljegyzett bűncselekmények osztályozása, rendszerezése a korabeli büntetőjogi terminológia kritikai elemzése, a fogalmi tisztázatlanság feltárása, bemutatása.

Első kérdésként felmerül, hogy egyáltalán milyen típusú cselekmények kerülhetnek egy úriszék elé, s ezáltal a vizsgált rabtabellába. Mai terminológiával élve arra a kérdésre keressük a választ, hogy milyen bűnös cselekmények elbírálására rendelkezik hatáskörrel az úriszék.

Erre a bírósági szervezeti és az eljárási szabályok kodifikátlansága miatt negatív definícióval adhatjuk meg a legpontosabb választ. Egyrészt a királyi sértő bűncselekmények, így a hűtlenség, felségsértés, pénzhamisítás a királyi tábla elé tartozott,⁴ azokban a földesúr nem járhatott el. A legcsekélyebb

¹ Az előadás része a Történelmi Kriminológiai Műhely közös projektjének, amely egy rabtabella teljes körű elemzését tűzte célul. Lektorálta: Bató Szilvia.

² A „Bűnös Tette melly miatt fogva tartatott” elnevezésű rovat valójában a befogás alapjául szolgáló gyanút tartalmazza, a vizsgált korban azonban – az ártatlanság vélelme elvének kidolgozatlansága okán – e két kategória nem különült el élesen.

³ A rabtabella a Magyar Országos Levéltár, Helytartótanácsi levéltár, Magyar Királyi Helytartótanács, Departamentum Publico-politicum 1783-1848 (MOL C53) 1806. Fons (F) 3. Positio (P) 125. jelzet alatt található: *Bató Sz.:* A Helytartótanács bírósági igazgatási tevékenysége a 18–19. század fordulóján. *FORVM Acta Juridica et Politica* 1 (2011/1) 55–88, 68–71. Az úriszéki bíraskodásról: *Bónis Gy. – Degré A. – Varga E.:* A magyar bírósági szervezet és perjog története. Zalaegerszeg, 1996, 98–99; *Béli G.:* Magyar jogtörténet – A tradicionális jog. Budapest – Pécs, 2009, 293–302. A rabtabellák általános jellemzőiről: *Hajdu L.:* A büntetőjogtörténet kutatásának kihasználatlan lehetőségeiről (A rabtabellák és büntető-perkivonatok történeti forrásértéke.) *Levéltári Közlemények* 55 (1984) 3–30; *Hajdu L.:* Büntetett és büntetés Magyarországon a XVIII. század utolsó harmadában. Budapest, 1985, 8–12, 23–32.

⁴ *Bónis Gy. – Degré A. – Varga E.* (1996:113).

súlyú, bagatell ügyeket, például egy tyúk ellopását pedig jellemzően helyben ítélik meg a falusi vagy mezővárosi előljárók,⁵ valamint később a szolgabíró.⁶ Ezek tehát nem jutottak el az úriszékhez. Itt nem lehet éles határvonalat húzni, feltehetőleg az adott jobbágyszékhely és a földesúr megállapodása vagy a szokás mellett az adott ügy által kiváltott közhangulat is befolyásolja, mely ügyeket intéztek el „csendben, egymás közt”.

A következő sajátosság, ami a kutatás irányát meghatározta, az anyagi büntetőjog kodifikációjának hiánya, a magyar büntetőjogra ugyanis 1880-ig a szokásjogra épülő jogforrási rendszer volt jellemző.⁷ A vizsgált korszakban nincsen egységes büntetőkódex, nincsenek felsorolva, definiálva az egyes bűncselekmények, nincs olyan zárt bűncselekmény-katalógus, mint ma a büntető törvénykönyv. Ebből következően a társadalmi devianciák életlen vonallal körülrajzolható halmazán belül a büntetendő cselekmények köre is diffúz, nem pontosan meghatározott. A 19. század első felében így a büntetendőnek tartott, büntető hatáskörű bíróság által bűncselekménynek minősített és megbüntetett cselekményeket tekinthetjük bűncselekménynek.⁸

A különböző bűncselekmények pontos elhatárolása, egymástól való elkülönítése sem lehetséges a fogalmak tisztázatlansága okán. Az elemzett rabtabellában például a lopás, rablás, sikkasztás kifejezések gyakran hasonló történeti tényállást takarnak.

A vizsgálathoz tehát szükséges a büntetendő cselekmények csoportosítására, amely a védett jogi tárgyak alapján lehetséges.⁹ E kategóriák megalkotása a kutatás egyik módszertani kihívása. A túlságosan szűk kategóriák – pl. másodlagos jogi tárgyak szintjére lebontás – a fogalmi tisztázatlanság és a pontos történeti rekonstrukció lehetetlensége miatt félrevezetőek lennének, a kelletténél tágabb kategóriák pedig összemosnak

⁵ „[M]inden tyúk-lopásért Uri- vagy Törvényszék tartását várni [...] meggondolatlanúság volna”, írja *Zsoldos I.*: A szolgabírói hivatal. Törvénykezési rész. Pest, 1866, 263–264; *Bónis Gy.* – *Degré A.* – *Varga E.* (1996:97).

⁶ Szilárd hatásköri szabályok hiányában a szolgabíró egyéni felfogása, „aktivizmusa” is befolyásolta az általa elbírált cselekmények körét, vö. *Bató Sz.*: „A járásbeli tisztség által megítélt bűnügyek” a szolgabírói szék büntető jellegű bíraskodása a békési járásban (1843–1845). In: Homoki-Nagy M. (szerk.): *Mezővárosaink jogélete a 18–19. században*. Szeged, 2010, 19–47., különösen 22.

⁷ *Bató Sz.*: Adalékok a bírósági igazgatás 1848 előtti történetéhez. *Jogtörténeti szemle* (2011/2) 9–18, 11.

⁸ *Bató Sz.*: Deviancia és bűnözés a 18–19. századi Magyarországon. In: Szegedi E. (főszerk.): *Deviancia konferenciakötet. Szakkollégiumi Füzetek VI.* Szeged, 2011, 106–125, 112.

⁹ *Bató Sz.*: *Mert az Ördög velem volt. Élet elleni cselekmények a 19. század első felében*. Budapest, 2012, 18.

olyan különbségeket, eltüntetnek olyan jellegzetességeket, amelyeket a korban megkülönböztetnek.

Ennek alapján kutatómódszertani kiindulópontként Hajdu Lajos munkái és annak nyomán kialakult tipizálás szolgál,¹⁰ így három nagyobb bűncselekmény-csoportot lehet elkülöníteni: vagyon elleni, élet- és testi épség elleni, valamint közrend, köznyugalom és közerkölcs elleni bűncselekmények találhatók a rabtabellában.

Vagyon elleni cselekmények

A büntetendő cselekmények köréből elsőként a tulajdon rendjét sértő, vagyon elleni cselekményeket lehet kiemelni. Hajdu Lajos a 18. századi rabtabellák vizsgálata során arra következtet, hogy a befogott személyek többsége lopás, vagy valamely más vagyon elleni bűncselekmény gyanújával kerül börtönbe,¹¹ ez a típus tekinthető tehát a kor legjellemzőbb bűncselekményének.

A vizsgált rabtabella adatait szemügyre véve látható, hogy a befogottak közel fele (47,8%) – legalább részben – lopásért került fogságba. Ezek háromnegyede közönséges, míg negyede „pretendált” lopást követett el. Ez utóbbi feltehetően a bizonyítottság legmagasabb fokát jelölte,¹² s ennek megfelelően a büntetése is súlyosabb. A rabtabellában a 32 lopással gyanúsított személy közül tizenhét jószáglopás miatt,¹³ tizenhárom dologlopás miatt kerül bíróság elé. Ezek közül mindkét kategóriában 2-2 személy esetében bizonyítottság hiányát állapítja meg az úriszék, jegyzi a rabtabella.

A lopáshoz hasonló egyéb büntettek szintén gyűjtőfogalom. A forrásban a 24 éves Besenyi János kertészt „Az Uj Fogadó ablakainál való Vasakk a Falból tolvajos kihuzása” miatt fogják be. Azonban tette sokkal inkább rongálás jellegű, erre utal legalábbis, hogy nem is a lopott dolog visszaadására, hanem a kijavításhoz szükséges kártérítésre kötelezik: a 30 botütésen felül „az ablak Tábla Sarok Vassainak reparaturája” céljából az ehhez szükséges pénzt meg kell fizetnie.¹⁴

¹⁰ Megjegyzendő azonban, hogy Hajdu osztályozása helyenként túlságosan merevnek tűnik, a kutatói következetességtől a korabeli joggyakorlat gyakran elmarad.

¹¹ Hajdu (1985:37).

¹² Hajdu (1985:224).

¹³ A jószágtolvaj megnevezése *fur pecorum* volt, vö. Hajdu L.: Bűnözés és büntetőbíráskodás a XVIII. század hetvenes éveinek Magyarországon. Budapest, 1996, 288.

¹⁴ Rabtabella 47. sor.

A rabtabella tanúsága szerint Posztós Ferencet lopással vádolják meg, azonban ezt nem sikerül bizonyítani. Mivel azonban „a’ Fagyút a Kuttyáktól el vévén azt mindjárt fel nem adta”, büntetésben részesítetik.¹⁵

Egy másik esetben Lukács Mihály 55 éves háznélküli zsellér a fölben talált pénzt titkolta el, tartotta meg, ezért állítják az úriszék elé, de miután a tulajdonos „sürgetésére” a pénzt visszaadja, szabadon engedik.¹⁶

Szintén Hajdu Lajos állapítja meg, hogy a korabeli hatóságok a tolvajok támogatását, ezen belül kiemelten az orgazdaságot, tehát a lopott dolog megvételét illetve továbbértékesítését jogpolitikai okokból hevesen üldözik, hiszen a „felvevőpiac” visszaszorításával a nem saját célra történő (főleg üzletszerű) lopások elkövetőinek is kedvét kívánják szegni.¹⁷ A rabtabella tanúsága szerint elegendő volt, ha az illető gyanús személytől (pl. „egy lopott Lónak az úton egy csavargó Czigántól”), a megfelelő okmányok (pl. marhalevél) nélkül veszi meg a jószágot. Orgazdaságot túlnyomó részben lopott lábasjószágra követnek el. A tabellában két béres is gyanúba keveredett, mert 7 lopott sertést Sokody Márton 21 esztendősz számadó csikóstól megvettek, de „semmi gonoszság ellenük ki nem sülvén” szabadon bocsájtják őket. További utánajárást igényelne, hogy egy ilyen fiatal, és ráadásul nem is sertések őrzésére „szakosodott” személytől való vásárlás miért nem alapoz meg erősebb gyanút, vagy az orgazdaság korban szokásos, kvázi vélelmét.¹⁸

A tolvajok támogatása, bűnpártolás, a nyomok eltüntetése is bűncselekménynek számított, az 50 éves Hódy Mihály mint 2 tehén és 1 üsző „Tolvájának el takarítója” szerepel a rabtabellában.¹⁹

A sikkasztás, azaz a valakire rábízott idegen dolog eltulajdonítása nem különült el terminológiailag élesen a lopástól.²⁰ A reformkorban a vagyon elleni bűncselekmények terminológiai „diffúzitása” egyébként általános jelenségnek tekinthető.²¹ A forrásban Rideg Mihály²² csikósbojtár esetében „egy lopott lónak árulása” szerepel a befogás okaként, majd a büntetés rovatban „egy lopott Lónak elsikkasztása” szerepel. A szakirodalom nem utal arra, hogy a sikkasztást a lopásnál következetesen súlyosabban büntetnék, holott a bizalmi viszonyból ez – mai gondolkodásunkkal legalábbis –

¹⁵ Rabtabella 13. sor.

¹⁶ Rabtabella 46. sor.

¹⁷ Hajdu (1985:225– 228).

¹⁸ E kifejezést használja Hajdu (1985:226).

¹⁹ Rabtabella 37. sor.

²⁰ Hajdu (1985:238).

²¹ Bató (2010:46).

²² Rabtabella 34. sor.

logikusan következne.²³ Onody János számadó gulyást a rábizott marhák levágásával gyanúsítják meg, de végül ezt nem sikerül bizonyítani.²⁴ Sélley György juhászt²⁵ szintén „18 juhnak pretendált Tolvajos el Sikasztása” okán fogják be, ő a nála talált hamis okirat (feltehetőleg marhalevél) és a tényállás „bővebb kinyomozása végett továbbá is a Tömlöztbe tartatik.”

A rablás, Hajdu Lajos megfogalmazásában a „tulajdon rendjét sértő gaztettek közül egyik legsúlyosabb”: „pénz, vagy valamely értékes dolog eltulajdonítása, személy vagy személyek ellen alkalmazott fizikai illetve pszichikai erőszak révén”.²⁶ Utóbbi alatt a fenyegetést kell érteni. A korabeli terminológia korántsem következetes, a fogalmak „cseppfolyósak és pongyolák”:²⁷ olykor a betöréses lopás, illetve egyéb lopások is rablás néven kerülnek jegyzőkönyvezésre és elbírálásra. Az útonálló rablás tettenérés esetén a korban statáriális eljárást von maga után,²⁸ ez sem mindig könnyen elhatárolható a leírások pontatlansága okán a közönséges jószágelhajtástól. A rabtabellán összesen 3 rablási cselekmény van, ebből kettő útonálló rablás.²⁹ Boros István „új lakost” a „város cselédnek Föbe ütése és egy Lónak Tolvajása” miatt tartóztatták le.³⁰ Itt fennáll annak a lehetősége, hogy két külön cselekményről van szó, amelyek között nincsen cél-eszköz kapcsolat, ez esetben egymástól függetlenül történt a jószáglopás és testi sértés. Ezt az értelmezést a forrás szűkszavúsága miatt nem lehet egyértelműen kizárni.

Élet- és testi épség elleni cselekmények

Az élet- és testi épség elleni cselekmények szintén gyakoriak voltak a korban, a rabtabellában azonban csak egy ilyen eset található. A tiszakürti Tompa Mihály befogásának oka „Pretendált hiba; amelly miatt Ember Halál következetnek lenni pretendáltatik”.³¹ Feltehető, hogy itt hogy gondatlan emberölés (homicidium culposum) a vád, a „hiba” szó itt a culpa fordításaként valószínűsíthetően vétkességre utalást jelent, de értettek e

²³ A bizalmi viszonyt, úgy tűnik, a korabeli bírúk vonakodtak figyelembe venni: a vizsgált időszakban a „háziplopást” sem büntették szigorúbban a lopásnál. Vö. *Hajdu* (1985:214–215).

²⁴ Rabtabella 32. sor.

²⁵ Rabtabella 38. sor.

²⁶ *Hajdu* (1985:230).

²⁷ *Hajdu* (1985:230–231).

²⁸ *Bató Sz.*: Adalékok a statáriális eljárás korai történetéhez Magyarországon. In: Fantoly Zs. – Juhász Zs. – Nagy F. (szerk.): *Sapientia sat. Ünnepi kötet Dr. Cséka Ervin professzor 90. születésnapjára*. Acta Jur. et. Pol. Tom. LXXIV, Szeged, 2012, 51–60, 52.

²⁹ Rabtabella 10, 30. sor.

³⁰ Rabtabella 49. sor.

³¹ Rabtabella 8. sor.

fogalom alatt bűncselekményt is. A vizsgált korban dogmatikailag sem különül el következetesen a gondatlanság az ártatlanságtól, a halált okozó testi sértés a gondatlan emberöléstől.³² A bizonyítási eljárás során „Ki nem világosodván az; hogy valamelly Hibájából történt légen Barna [...] Istvánnak Halála, [Tompá Mihály] szabadon el eresztetett”.

Közrend, köznyugalom és közerkölcs elleni cselekmények

A közrend, köznyugalom és közerkölcs elleni cselekmények közé sorolható már ekkor a blasphemia.³³ Az enyhébb megítélést jelzi, hogy „Isten ellen az való Káromkodásért” a rabtabellában szereplő 23 éves Mária Mihály béres elkövető 50 botütésre és feltehetőleg jóvátételi pénz „letételére ítéltetett”.³⁴

A csavargás megakadályozása a Rákóczi-szabadságharc leverését (1711) követő évektől kezdve állandó törekvése és gondja a kormánynak. Megtiltják az úti okmány nélküli lakóhely-elhagyást (település elhagyását), a passualist azonban cigányok, karavánban vándorlók nem kaphatják meg. E rendelkezések nagy része betarthatatlan, kikényszeríthetetlen.³⁵ Kolompár Mihály 20 éves „új lakos” a lótolvajlás mellett „mező Koborlással való élte folytatása” okán is büntetésben részesült.³⁶

A rabtabellán két személyt gyanúsítottak meg „gyűjtogatással való fenyegetőzés” elkövetésével.³⁷

A 19. században a mainál jóval hangsúlyosabb volt a büntetőjog erkölcsvédő szerepe. A nemi erkölcs elleni cselekmények közül két típus található meg a vizsgált rabtabellában. Kiemelendő, hogy mindkettő konszenzuális aktusra vonatkozik.

A házasságtörés a házasságban élő személy mással való szexuális kapcsolata az egyéb paráznaságnál, szajhálkodásnál súlyosabban minősülő cselekmény volt a korban, mert aláásta a házasság intézményét és a család rendjét.³⁸ Nagy István Mária 36 éves szegvári lakos 50 korbácsütés, 14 napi áristom és heti két napi böjt büntetést kapott tetteért.³⁹ A paráznaság tette

³² Hajdu (1985:240, 247); Bató (2012:167).

³³ Hajdu (1985:328–331).

³⁴ Rabtabella 51. sor.

³⁵ Hajdu (1985, 324–326); Bató (2011:115).

³⁶ Rabtabella 51. sor.

³⁷ Rabtabella 42, 50. sor.

³⁸ Hajdu (1985:301).

³⁹ Rabtabella 14. sor.

nem élő férfi tisztességes hajadonnal vagy özvegygel teremtett szexuális kapcsolatot.⁴⁰ A gyakorlatban a már tárgyalt fogalmi tisztázatlanság okán azonban az ilyen kategorikus kijelentések félrevezetők lehetnek. A rabtabellában a parázнасáért befogott „Nagy, másképp Varró Istvánt” 29 éves nőtlen pásztornak írja le a rabtabella,⁴¹ e konkrét esetben tehát a gyakorlat megfelelt Hajdu tipizálásának. Feltehető, hogy „találkozó bűncselekmény” történt, a rabtabellában Varró előtt szereplő, szintén szegvári Nagy István Máriát házasságtörés okán büntették meg.⁴² Az eltérő minősítés oka elsődlegesen abban keresendő, hogy Nagy István Mária házasságban élt, míg Varró István nem.⁴³

Összefoglalás

A bűncselekménytípusok áttekintése után arra a kérdésre kell választ adni, hogy anyagi jogi szempontból mire jó a rabtabella, milyen kutatási eredményt várhatunk a vizsgálatától, elemzésétől.

Korlátként kimondható, hogy a bűncselekmények elhatárolása, pontos fogalmi meghatározása a forrás jellege miatt nem lehetséges. A mai bűncselekményeknek való megfeleltetése pedig módszertani szempontból nem megfelelő, ez nem is lehet célja a kutatásnak.

A rabtabellákban a konkrét jogesetekre azonban lehet – több-kevesebb pontosságú – leírásokat találni, így a jogesetek számos esetben megfelelően azonosíthatóak. Bató Szilviának a magánjogi perkivonatokra vonatkozó megállapításai – mutatis mutandis – a rabtabellák felhasználási lehetőségeire is érvényesek: a helyi joggyakorlat egységessége, illetve ennek hiánya, a „perstatisztikák” következetes vezetésének és a központi kormányzat informálásának akadozása például hatással volt a későrendi jogképződési folyamatokra, bizonyos rendeletek megalkotásának motívumai tehát e forrásokból megismerhetők.⁴⁴

A lólopások esetében például konkrét elkövetői „láncolatok” is azonosíthatók, a tolvajtól az orgazdán át a legalábbis óvatlan vevőig.

⁴⁰ Hajdu (1985:292).

⁴¹ Rabtabella 15. sor.

⁴² Rabtabella 14. sor.

⁴³ Az egyház morálteológiai megközelítésének a nemi bűncselekmények jogi tárgyában való megjelenéséről lásd: Szomora Zs.: A nemi bűncselekmények alapkérdései. Budapest, 2009, 24–30.

⁴⁴ Bató Sz.: Egy ismeretlen forráscsoport: magánjogi perkivonatok a 18-19. század fordulóján. In: Homoki-Nagy M. (szerk.): A polgári peres eljárás történeti fejlődése Magyarországon. V. Szegedi Jogtörténeti Napok. Szeged, 2013, 29–39, 39.

Nagyobb minta esetében a különböző elnevezések gyakoriságára nézve lehetne következtetéseket levonni. Vizsgálható lenne, hogy egyes területeken következetesebben, gyakrabban használnak-e egyes fogalmakat. Itt azonban ügyelni kell arra is, hogy évről évre, úriszékről úriszékre változik még adott helyen is a bíróság személyi összetétele, ami a szokásjogi alapú ítélkezésben fokozottan figyelembe veendő tényező.

Irodalomjegyzék

Bató Sz.: „A járásbeli tisztség által megítélt bűnügyek” a szolgabírói szék büntető jellegű bíraskodása a békési járásban (1843-1845). In: Homoki-Nagy M. (szerk.): *Mezővárosaink jogélete a 18–19. században*. Szeged, 2010, 19–47.

Bató Sz.: A Helytartótanács bírósági igazgatási tevékenysége a 18–19. század fordulóján. *FORVM Acta Juridica et Politica* 1 (2011/1) 55–88.

Bató Sz.: Adalékok a bírósági igazgatás 1848 előtti történetéhez. *Jogtörténeti szemle* (2011/2) 9–18.

Bató Sz.: Adalékok a statáriális eljárás korai történetéhez Magyarországon. In: Fantoly Zs. – Juhász Zs. – Nagy F. (szerk.): *Sapientia sat. Ünnepi kötet Dr. Cséka Ervin professzor 90. születésnapjára*. *Acta Jur. et Pol.* Tom. LXXIV, Szeged, 2012, 51–60.

Bató Sz.: Deviancia és bűnözés a 18-19. századi Magyarországon. In: Szegedi E. (főszerk.): *Deviancia konferenciakötet. Szakkollégiumi Füzetek VI.* Szeged, 2011, 106–125.

Bató Sz.: Mert az Ördög velem volt. Élet elleni cselekmények a 19. század első felében. Budapest, 2012.

Bató Sz.: Egy ismeretlen forráscsoport: magánjogi perkivonatok a 18–19. század fordulóján. In: Homoki-Nagy M. (szerk.): *A polgári peres eljárás történeti fejlődése Magyarországon. V. Szegedi Jogtörténeti Napok*. Szeged, 2013, 29–39.

Béli G.: *Magyar jogtörténet – A tradicionális jog*. Budapest – Pécs, 2009.

Bónis Gy. – Degré A. – Varga E.: *A magyar bírósági szervezet és perjog története*. Zalaegerszeg, 1996.

Hajdu L.: A büntetőjogtörténet kutatásának kihasználatlan lehetőségeiről (A rabtabellák és büntető-perkivonatok történeti forrásértéke.) *Levéltári Közlemények* 55 (1984) 3–30.

Hajdu L.: *Bűnözés és büntetőbíráskodás a XVIII. század hetvenes éveinek Magyarországon*. Budapest, 1996.

Hajdu L.: *Büntetés és büntetés Magyarországon a XVIII. század utolsó harmadában*. Budapest, 1985.

Szomora Zs.: A nemi bűncselekmények alapkérdései. Budapest, 2009.

Zsoldos I.: A szolgabírói hivatal. Törvénykezési rész. Pest, 1866.